

Biografistyka Pedagogiczna  
Rok 6 (2021) nr 2  
ISSN 2543-6112; e-ISSN 2543-7399  
DOI: 10.36578/BP.2021.06.43

**Tatiana Krynicka\***

## **Izydora z Sewilli *De ortu et obitu patrum*, czyli o tym, jak czytelnik staje się pisarzem**

### **The Isidore of Seville's *De ortu et obitu patrum* or How a Reader Becomes a Writer**

**Abstract:** In the Middle Ages hagiographical texts fulfilled the task of popular fiction. Including communicative, persuasive and recreative elements, they serve to the reader first of all as a source of spiritual edification. They also taught him to see the world and to tell about the world. Becoming a writer, their recipient referred to the hagiographical tradition, taking over both its compositional patterns and its purposes. In the analysed treatise Isidore of Seville depicts biblical Salvation History by composing laudatory lives of Holy Writ heroes. Furthermore his patterns and sources of information are constituted by *vitae* of prophets, apostles and disciples that belong to the biographical, hagiographical and exegetical traditions. Isidore enriches this genre when writing about patriarchs, leaders of the chosen nation and persons connected to the heroes with the family ties (Zechariah and Elizabeth, Mary). The analysis of dependencies between Isidore's work and its sources permits to take a look on his compiler techniques, as well as to formulate conclusions about authenticity of some chapters and about its genre affiliation.

**Keywords:** Isidore of Seville, *De ortu et obitu patrum*, hagiography, lives of Holy Writ's heroes, king David, Epiphanius of Cyprus, compiler techniques.

\* Tatiana Krynicka (ORCID: 0000-0002-0538-4205) – dr hab., profesor w Zakładzie Filologii Klasycznej Instytutu Studiów Klasycznych i Sławistyki Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego, kontakt: tatiana.krynicka@ug.edu.pl.

Późna starożytność widziała w świętych przyjaciół Boga oraz ludzi, za których u Boga się wstawiają; bohaterów przewyższających herosów, zwycięzców śmierci, postacie godne naśladowania, wokół których ich czciciele budowali własną tożsamość<sup>1</sup>. Relacjonując historię swego nawrócenia, Augustyn opowiada o tym, jak mocno poruszył go i jego przyjaciół *Żywot Antoniego*, pod wpływem lektury którego postanowili całkowicie poświęcić swe życie Bogu<sup>2</sup>. Do czytania żywotów nakłania swych duchowych synów Benedykt z Nursji, zauważając, że służą one zbudowaniu odbiorców, a przy tym są łatwiejsze w odbiorze niż Biblia<sup>3</sup>. Kasjodor zachęca mnichów założonego przez siebie klasztoru Vivarium: „Przeto pomni na szczęśliwość przyszłego świata, czytajcie nieustannie żywoty ojców, wyznania wiernych, męczeństwa męczenników [...], aby święte naśladownictwo pociągnęło was i doprowadziło do królestwa niebieskiego”<sup>4</sup>.

Zamiłowanie do hagiografii odziedziczyły po antyku wieki średnie. Pisma poświęcone świętym przyczyniały się do krzewienia ich kultu, służyły uzasadnieniu budowy świątyń i fundacji klasztorów, przede wszystkim zaś kształtowały chrześcijańską postawę czytelnika. W pierwszej połowie VII w. w wizygockiej Hiszpanii powstawały liczne *passiones*<sup>5</sup> oraz hymny ku czci męczenników<sup>6</sup>; na wykonywanie tych ostatnich w czasie liturgii zezwolił IV Narodowy Sobór w Toledo (633)<sup>7</sup>, którego obradom Sewilczyk przewodniczył<sup>8</sup>. Spisywano rów-

- 1 P. Brown, *Kult świętych. Narodziny i rola w chrześcijaństwie łacińskim*, przeł. J. Par-tyka, Kraków 2007, s. 4–5, 42–54, 63–66.
- 2 Augustinus, *Confessiones*, PL 32, kol. 659–868, VIII 15. W interesujący sposób analizuje ten urywek P. Rousseau; *Ascetics, Authority, and the Church in the Age of Jerome and Cassian*, Indiana 2010, s. 92–95.
- 3 Benedykt z Nursji, *Reguła*, tekst łac. i pol., przeł. A. Świderkówna, Tyniec–Kraków 1994, s. 24–297, 42,2.
- 4 Cassiodorus, *Institutiones*, red. R. A. B. Mynors, Oxford 1937, I 32. Zauważmy, że wszystkie wspomniane teksty były znane i bliskie Izydorowi; J. C. Martín-Iglesias, *La biblioteca cristiana de los padres hispanovisigodos (siglos VI–VII)*, „Veleia”, 30 (2013) s. 260, 265–266.
- 5 D. Paniagua, *Hagiografía*, w: *La Hispania visigótica e mozárabe. Dos épocas en la literatura*, red. C. Codoñer, Salamanca 2010, s. 338–340.
- 6 S. Iranzo Abellán, *Himnario visigótico-mozárabe*, w: *La Hispania*, s. 379.
- 7 Synodus Toletana IV, red. J. Vives, Barcelona–Madrid 1963, s. 186–225, can. XIII: *De hymnorum canto non renuendo*; S. Iranzo Abellán, *Himnario*, s. 378.
- 8 D. Paniagua, *Concilios hispánicos de época visigótica y mozárabe*, w: *La Hispania*, s. 306.

niez *vitae*, aczkolwiek były one zdecydowanie mniej liczne niż teksty pasyjne<sup>9</sup>. Święci z coraz większą mocą wkraczali do świadomości wierzących, stając się dla nich ważnymi punktami odniesienia oraz wzorcami do naśladowania na drodze ku zbawieniu<sup>10</sup>. Dzięki respektowaniu powszechnie aprobowanych reguł artystycznych oraz propagowaniu ogólnie akceptowanych poglądów, wyobrażeń i wartościowań, pisma hagiograficzne pełniły rolę literatury popularnej<sup>11</sup>. Wpływały na sferę poznawczą, pobudzały fantazję i poczucie piękna, umacniały duchowo. Co więcej, uczyły czytelnika patrzeć na świat i opowiadać o nim.

W przedmowie do analizowanego traktatu Izidor ukazuje kompetentnemu czytelnikowi pisma, w kontekście których powinno się odczytywać proponowany utwór, niejako dając do zrozumienia, że dopiero w relacji z nimi nabiera on pełni znaczenia:

W tej książeczce zostały przedstawione narodziny, jak również czyny wraz z rodowodami niektórych świętych i znakomitych mężów; ponadto ze zwiążnością cechującą sentencje [zostały] opisane piastowane przez nich godności, ich śmierć oraz pogrzeb. Wprawdzie są to rzeczy znane osobom podejmującym się lektury Pisma w całej jego rozciągłości, jednak łatwiej zapadają w pamięć, gdy czytamy o nich w krótkiej opowieści<sup>12</sup>.

Podstawowy i najbardziej oczywisty hipotekst *De ortu* niewątpliwie stanowi Biblia. Izidor wprost wymienia je jako prototyp swego traktatu, a ponadto, referując opisane w niej wydarzenia, zamieszcza pochodzące z niej cytaty oraz nawiązuje do jej treści na przestrzeni całego utworu: mamy zatem do czynienia z najważniejszymi wyznacznikami intertekstualności, o których pisze Henryk

9 Tenże, *Hagiografia*, s. 359–360.

10 Tamże, s. 340.

11 A. Guriewicz, *Kategorie kultury średniowiecznej*, przeł. J. Dancygier, Warszawa 1976, s. 9; P. Farmhouse Alberto, P. Chiesa, M. Goulet, *Foreword*, w: *Understanding Hagiography. Studies in the Textual Transmission of Early Medieval Saints' Lives*, red. P. Farmhouse Alberto i in., Firenze 2020, s. VII.

12 [Isidorus Hispalensis] Isidoro de Sevilla, *De ortu et obitu Patrum. Vida y muerte de los santos*, wstęp, oprac., przeł. C. Chaparro Gómez, Collection Auteurs Latins du Moyen Âge, Paris 1985, praefatio. W całym artykule tekst traktatu analizujemy, cytujemy i tłumaczymy na podstawie tego wydania. Wszystkie tłumaczenie tekstów obcojęzycznych, o ile nie zostanie podane inaczej, pochodzą od autorki artykułu.

Markiewicz<sup>13</sup>. Jednakże w przytoczonej wypowiedzi Izydor poza wszelką wątpliwością nawiązuje również do pism hagiograficznych. Nie mówi o nich wprost, ale prezentując treść traktatu, wymienia tematy, które tradycyjnie poruszali nawiązujący do antycznych biografów twórcy żywotów, opowiadając o pochodzeniu i przyjściu na świat, czynach, piastowanych godnościach, okolicznościach śmierci bohaterów<sup>14</sup>.

Autorowi *De ortu* przyświecają ponadto cele, do których dążyli w swym pisarstwie hagiografowie. Podobnie do nich, wychowuje czytelnika, ukazując mu wyłącznie jednostki, które może i powinien on brać za wzór. Wyjątkami są Adam oraz Ruben – postacie bezwarunkowo obecne w jakiegokolwiek kompletnej historii biblijnej: ten pierwszy stał się bowiem prarodzicem nie tylko grzechu, lecz również rodzaju ludzkiego (1,1: „protoplasta [...] princeps generis et delicti”), zaś ten ostatni mimo niegodnego postępowania pozostał jednak synem Jakuba oraz ojcem jednego z dwunastu pokoleń Izraela (12). Ponadto, w odróżnieniu od obiektywnych autorów natchnionych, Sewilczyk z reguły ukazuje jedynie godne naśladowania cechy i czyny bohaterów. Nie opowiada o związku Judy z Tamar (Rdz 38, 6–26)<sup>15</sup>, zwątpieniu Mojżesza (Lb 20, 2–13), przyzwoleniu Aarona na odlanie złotego cielca (Wj 32,1–6), ucieczce Eliasza (1Krl 19) i załamaniu Jeremiasza (Jr 20, 14–18)<sup>16</sup>. Pisząc o składającym w ofierze córkę Jefte, podkreśla, że postąpił on w ten sposób, by nie skalać się hańbą krzywoprzysięstwa (30: „fidelis in promissis [...] ne pollueretur labe periurii, pollicitam sponsionem complevit”), nie wspomina natomiast, że prawo Moj-

13 H. Markiewicz, *Odmiany intertekstualności*, w: tegoż, *Literaturoznawstwo i jego sąsiedztwa*, Warszawa 1989, s. 226.

14 C. Chaparro Gómez, *Introducción*, w: Isidoro de Sevilla, *De ortu et obitu Patrum*, s. 41–42; I. Velásquez Soriano, *La literatura hagiográfica. Presupuestos básicos y aproximación a sus manifestaciones en la Hispania visigoda*, León 2007, s. 86–87; T. Krynicka, *Izydora z Sewilli „O narodzinach i śmierci świętych ojców”: kompendium biblijnej wiedzy oraz wademekum postępowania chrześcijanina*, „Biografistyka Pedagogiczna”, 5 (2020) nr 1, s. 100–102, DOI: 10.36578/BP.2020.05.14.

15 Zauważmy, że to trudne w interpretacji, kontrowersyjne wydarzenie Ojcowie Kościoła komentowali wyjątkowo rzadko; W. Kameczyk, *Juda i Tamar (Rdz 36, 6–26) w alegorycznej egzegezie Zenona z Werony*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 51 (2018) nr 1, s. 43.

16 O „kryzysie depresji”, którego doświadczali prorocy; P. Beauchamp, *Prorok*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, przeł. i oprac. K. Romaniuk, Poznań 1994, s. 785.

żeszowe surowo zabraniało składania ofiar z ludzi<sup>17</sup>; nie zastanawia się – wraz z Ambrozjym, którego znajomość w tym passusie zdradza – nad sensownością przysięgi wodza<sup>18</sup>; nie mówi – jak to czyni w *Sentenciach* (*Sententiae*) – o niedopuszczalności dochowywania przyrzeczenia, na mocy którego zobowiązaliśmy się do czynu niegodziwego, ani nie przestrzega przed przysięganiem, które jest rzeczą Bożą, człowieka zaś zawsze naraża na złamanie danej obietnicy<sup>19</sup>. Wzmiankę o niedowierzaniu Tomasza wobec tego, co usłyszał, równoważy słowami o jego wierności temu, co ujrzał (73: „audiendo incredulus, videndo fidelis”); powodem do pochwały staje się szczery żal Piotra, który wyrzekł się Pana, mimo że Go kochał (67,2: „amator Domini atque negator [...] negando lapsus, lacrimando purificatus”). Jednoznacznie laudacyjną wymowę ma życiorys Dawida. Izidor chwali go również dlatego, że opłakiwał swe grzechy i pokutował za nie (33,1). Słowa te stają się bardziej zrozumiałe po zapoznaniu się z rozdziałem poświęconym Natanowi, który oskarżył króla o uwiedzenie Batszeby i przepowiedział mu, że nie zbuduje on świątyni (53). Prezentując bohaterów w ten sposób, Sewilczyk ukazuje obu jako postacie godne naśladowania: Natan to sługa Boży, odważny w piętnowaniu niemoralności rządzących, zaś Dawid to władca posłuszny napomnieniom proroka. Wydaje się ponadto, że przeplatając opis żalu króla wzmiankami o jego łaskawości wobec winowajców, Izidor daje do zrozumienia, że miłosierdzie względem poddanych, które powinno cechować panującego, wynika również z jego świadomości własnej grzeszności w obliczu Boga. Nieprzypadkowo w *Etymologiach* pisze, że król – w odróżnieniu od okrutnego (*crudelis*), bezlitosnego (*inmitis*), bezbożnego (*impius*) tyrana – jest łagodny (*moderatus*) i powściągliwy (*temperatus, temperans*), a spośród dwóch najważniejszych cnót królewskich pierwszeństwo przyznaje *pietas*, będącej połączeniem pobożności i miłosierdzia, zauważając, że sprawiedliwość (*iustitia*) sama w sobie jest okrutna<sup>20</sup>. Zatem ukazując skrucę i łaskawość Dawida, Izidor

17 P. C. Bosak, *Encyklopedia wszystkich postaci biblijnych*, Kraków 2020, t. 1–2, s. 740.

18 Ambrosius, *De officiis*, red. M. Testard, CCL 15, Turnhout 2000, I 50, 255: „Nam de Iephte quid dicam, qui immolavit filiam [...] quo votum impleteret [...]? Melius fuerat nihil tale promittere quam promissum solvere parricidio”.

19 Isidorus Hispalensis, *Sententiae*, red. P. Cazier, CCL 111, Turnhout 1998, II 31, 1; 9–10.

20 San Isidoro de Sevilla, *Etimologías*, tekst łac. i hiszp., oprac. i przeł. J. Oroz Reta, M. A. Marcos Casquero, t. 1–2, Madrid 1982 [dalej: Isidorus Hispalensis, *Etymologiae*] I 31; II 29,7; IX 3,5.

akcentuje właśnie tę ostatnią, sugerując niejako, że żal za grzech zaowocował nie tylko pojednaniem z Bogiem, lecz również wyjątkową dobrocią wobec podwładnych:

nad własnym grzechem bolejący, cudze nieszczęście oplakujący, szybki do [czynienia] pokuty, skory do [udzielania] przebaczenia, łagodny w ganieniu, ku miłosierdziu skłonny (33,1).

Zaznaczmy, że w tym passusie znajdujemy załączki nauki o chrześcijańskim królu, którą Izydor sformułuje w *Sentencjach* – jednym z najpóźniejszych i najdojrzałych swoich dzieł, będącym swego rodzaju podsumowaniem jego duchowej wędrówki ku Bogu<sup>21</sup>. W rozdziałach poświęconych obowiązkowi chrześcijańskiego władcy pisze o sprawiedliwości, karności wobec władz duchownych, miłosierdziu, pokorze względem Boga<sup>22</sup>; zgodnie z wyobrażeniami średniowiecznymi ukazuje też jako typ idealnego władcy króla Dawida<sup>23</sup>. U kresu swoich dni Sewilczyk – jak już zostało wspomniane – przewodził obradom IV Synodu w Toledo, którego ojcowie stanęli na straży życia i bezpieczeństwa monarchy. W słynnym kanonie 75 trzykrotnie obłożyli oni anatimą tych, którzy podjęliby jakiegokolwiek próby uzurpacji władzy i godziliby na życie króla pomazańca bożego. Młody Sewilczyk był świadkiem rebelii królewicza Hermenegilda przeciwko Leowigildowi oraz krwawego zamieszania, które spowodowała. Niewątpliwie zdawał sobie sprawę, że społeczeństwo wizygockie utraciło świadomość wysokiej godności władzy królewskiej<sup>24</sup>. Właśnie dlatego w *De ortu* podkreśla, że Dawid „wrogiemu królowi nie wyrządził krzywdy, mimo że mógł, lecz zachował go przy życiu, gdy został on wydany w jego ręce, oraz pomścił go, gdy został on uśmiercony” (33,2). Również w ten sposób uświadamia odbiorcy, że osoba króla jest nietykalna, nawet jeśli to władca grzeszny i odrzucony przez Boga, jak Saul, do którego tu nawiązuje. Warto odnotować, że ten wybitny władca pojawia się w traktacie wyłącznie w cieniu Dawida i ani razu nie zostaje

21 T. Krynicka, *Wprowadzenie*, w: Izydor z Sewilli, *Sentencje*, przeł. i oprac. T. Krynicka, Kraków 2012, s. 24–25.

22 Isidorus Hispalensis, *Sententiae*, III 48,7–53.

23 J. Le Goff, *Kultura średniowiecznej Europy*, przeł. H. Szymańska-Grossowa, Warszawa 1970, s. 271–272, 408.

24 J. Strzelczyk, *Goci – rzeczywistość i legenda*, Warszawa 1984, s. 232–234, 213–216.

wspomniany imiennie, prawdopodobnie dlatego, że został odrzucony przez Boga jako uzurpator władzy kapłańskiej<sup>25</sup>.

Izydor z całą pewnością nie był pierwszym autorem, który opowiadał czytelnikowi o biblijnych bohaterach, tworząc ich żywoty. Na pograniczu biografii, hagiografii oraz piśmiennictwa egzegetycznego znajdują się *vitae* biblijnych postaci, komponowane według trzech modeli: 1) żywoty proroków, 2) żywoty apostołów i uczniów, 3) żywoty proroków, apostołów i uczniów. Kult wybitnych protagonistów Pisma świętego w epoce Izydora nie miał charakteru publicznego; ich żywoty, dołączane do Biblii, niekiedy również do martyrologiów, przeznaczano do indywidualnej lektury. Chętnie czytane, odegrały one ważną rolę w kształtowaniu wiedzy biblijnej i „okołobiblijnej” swych odbiorców<sup>26</sup>; mimo że zawierają wiele treści fantastycznych, są cenne również dziś, ponieważ pozwalają nam zrozumieć, jak postrzegali biblijnych bohaterów ich twórcy i czytelnicy<sup>27</sup>.

Wielu badaczy zauważało zachodzące między *De ortu* a wspomnianymi *vitae* zależności<sup>28</sup>, tak liczne i znaczące, że Marek Starowieyski stwierdził wręcz, iż analizowany traktat stanowi swego rodzaju wykaz apostołów<sup>29</sup>. Zdaniem François Dolbeau w analizowanym utworze Sewilczyk zdradza znajomość przypisywanej Epifaniuszowi z Salaminy<sup>30</sup> *Księżeczki o pierwszych prorokach, o tym, gdzie który z nich poniósł śmierć męczeńską i gdzie spoczywają ich święte*

25 T. Krynicka, *Izydora z Sewilli „O narodzinach i śmierci świętych ojców”: kompozycja traktatu „Vox Patrum”*, 73 (2020) s. 99, DOI: 10.31743/vp.4670; D. Castro, *Modelos bíblicos para reyes visigodos: un estudio a partir de las „Sentencias” de Isidoro de Sevilla*, „Espacio, tiempo y forma”, 28 (2015) s. 260.

26 F. Dolbeau, *Avant-propos*, w: tegoż, *Prophètes, apôtres et disciples dans les traditions chrétiennes d’Occident. Vies brèves et listes en latin*, Bruxelles 2012, s. v–XIV.

27 M. Starowieyski, *Legenda św. Jakuba Większego Apostoła*, „Warszawskie Studia Teologiczne”, 8 (1995) s. 48.

28 J. Carracedo Fraga, *Los apócrifos en la biblioteca de Isidoro de Sevilla. El testimonio del tratado „De ortu et obitu patrum”*, „Euphrosyne”, 22 (1994) s. 149–150.

29 M. Starowieyski, *Legenda*, s. 53.

30 Biskup Salaminy opracował dwa dzieła poświęcone Pismu świętemu: biblijną encyklopedię *O miarach i ciężarach (De mensuris et ponderibus)* oraz *O dwunastu drogocennych kamieniach (De XII gemmis)*. O tych pismach, a także o tym, jak Epifaniusz czytał i rozumiał Biblię, w interesujący sposób pisze A. S. Jacobs, *Epiphanius of Cyprus. A Cultural Biography of Late Antiquity*, Oakland 2016, s. 21–25, 132–176.

ciała (*Libellus sancti Epiphanii episcopi priorum prophetarum quis ubi passus sit martyrium et sancta eorum corpora quiescunt*) oraz anonimowego traktatu *O początkach i śmierci proroków i apostołów (De ortu et obitu prophetarum et apostolorum)*<sup>31</sup>; oba pisma znał on przypuszczalnie w przekładzie łacińskim<sup>32</sup>. Referując losy proroków, ich autorzy czerpali wiadomości z nawiązującego do podobnych utworów o proveniencji żydowskiej *Anonimowego przeglądu (Recensio anonyma)*<sup>33</sup>; opowiadając o postaciach nowotestamentalnych, korzystali dodatkowo: Epifaniusz – z poczytnego *Wykazu apostołów (Breviarium apostolorum)*, anonimowy autor zaś – z Hieronimowego traktatu *O sławnych mężach (De viris illustribus)* oraz greckich *Wykazów apostołów*, podobnych do wykazów Pseudo-Symeona Logotety oraz Pseudo-Doroteusza<sup>34</sup>. Nie można wykluczyć, że Sewilczyk znał bezpośrednio i wykorzystywał przy opracowywaniu analizowanego pisma również źródła Epifaniusza i anonimowego autora<sup>35</sup>. W podobny sposób postępował on przecież przy opracowywaniu *Etymologii*<sup>36</sup>, gdy opierał swój wykład o nazwach ludów zarówno na dziele Hieronima, jak

31 F. Dolbeau, *Deux opuscles latins, relatifs aux personnages de la Bible et antérieurs à Isidore de Séville*, w: tegoż, *Prophètes*, s. 4.

32 Podobnie uważa J. Jacques Fontaine, *Isidore de Séville et la culture classique dans l'Espagne wisigothique*, t. 1–3, Paris 1959–1983, s. 852, 1177–1178. A. Alberto Vaccari (*Una fonte del „de ortu et obitu Patrum” di san Isidoro*, w: *Miscellanea Isidoriana. Homenaje a S. Isidoro de Sevilla en el XIII centenario de su muerte*, Sevilla 1936, s. 172) skłania się ku zdaniu, że jest to bardzo prawdopodobne, aczkolwiek zaznacza, że Izydor znał grekę wystarczająco dobrze, by przeczytać i przetłumaczyć łatwe w odbiorze żywoty. C. César Chaparro Gómez (*Introducción*, s. 24; 160, n. 93) stwierdza natomiast, że nie jesteśmy w stanie ustalić, jaką wersję tych pism – oryginalną grecką czy przekład łaciński – znał Izydor.

33 F. Dolbeau, *Deux*, s. 4; C. Cutler Torrey, *The Lives of the Prophets*, Pennsylvania 1946, s. 3–4.

34 F. Dolbeau, *Deux*, s. 5–8, 16–17. Wydanie: T. Schermann, *Prophetarum vitae fabulosae, indices apostolorum discipulorumque Domini Dorotheo, Epiphanio, Hippolyto alii-sque vindicata*, Lipsiae 1907, s. 171–183.

35 Izydorową znajomość tych pism przyjmuje za pewnik J. Carraceda Fraga, *Los apócrifos*, s. 162–165.

36 Tę technikę kompilatorską M. C. Manuel Cecilio Díaz y Díaz proponuje nazywać „auto-combinación”, M. C. Díaz y Díaz *Introducción general a San Isidoro de Sevilla*, w: *San Isidoro de Sevilla, Etimologías*, wydanie dwujęzyczne, tekst łaciński, tekst hiszpańska i uwagi J. Oroz Reta., M. A. Marcos Casquero, t. 1–2, Madrid 1982, t. 1, s. 183.



też na jego streszczeniach<sup>37</sup> czy opisywał właściwości mających zastosowanie w budownictwie roślin na podstawie traktatu Witruwiusza oraz jego przeróbki Marka Cetiusza Fawentyna<sup>38</sup>.

Do biblijnych *vitae* nawiązują tytuły Izydorowego traktatu:

a) poprzedzający całość tekstu „Izydora, biskupa Sewilli [opowieść] o życiu i śmierci („vita vel obitus”) świętych, którzy przed nami odeszli do Pana”;

b) zamieszczony po spisie rozdziałów „[opowieść o] narodzinach, życiu, jak też o śmierci świętych ojców, których w słowach pełnych uznania rozslawiają Pisma” („ortus, vita vel obitus sanctorum patrum, qui in scripturarum laudibus efferuntur”);

c) użyty przez Brauliona z Saragossy oraz funkcjonujący w literaturze naukowej „O narodzinach i śmierci ojców” („de ortu et obitu patrum”)<sup>39</sup>.

Żywoty biblijnych bohaterów stanowią zatem kolejny – obok pism hagiograficznych – wzorzec formalny Izydora, a ponadto dostarczają mu tych wiadomości o prezentowanych postaciach, których nie znajdujemy w samym Piśmie. Zależność Sewilczyka od *vitae* staje się szczególnie widoczna w rozdziałach skomponowanych wyłącznie czy też niemal w całości z ich passusów. Zauważmy, że funkcja komunikacyjna dominuje w nich – podobnie jak w *vitae* – nad perswazyjną, a wymowa laudacyjna, przeważające w pozostałych rozdziałach *De ortu*, ustępuje przekazowi informacji.

Powinniśmy przyznać, że taka metoda pisarska jest obca *modus scribendi* Izydora, który kompiluje pisma poprzedników, tworząc kunsztowne mozaiki tekstowe z elementów pochodzących z różnych źródeł<sup>40</sup>. Biorąc to pod uwagę, César Chaparro Gómez przypuszcza, że skomponowane na podstawie *vitae* rozdziały poświęcone kilku prorokom (Micheaszowi (46), Nahumowi (47), Habakukowi (48), Zachariaszowi (51), Achiaszowi (54), Jaddo (55), Azariaszowi (56)

37 P. Gautier Dalché, *Isidorus Hispalensis, De gentium vocabulis (Etym. IX, 2) quelques sources non repérées*, „Revue d’Etudes Augustiniennes et Patristiques”, 31 (1985) nr 3–4, s. 278–285.

38 J. André, *Introduction*, w: Isidore de Séville, *Étymologies. Livre XVII: De l’agriculture*, oprac. J. André, Paris 1981, s. 9.

39 Braulio Caesaraugustanus, *Renotatio librorum domini Isidori*, 15–17; T. Krynicka, *Izydora z Sewilli „O narodzinach i śmierci świętych ojców”: kompozycja*, s. 96–97.

40 J. Fontaine, *Isidore*, s. 774–776.

i Zachariaszowi (57), których nie znajdujemy w wielu zasługujących na zaufanie rękopisach, zostały dodane przez interpolatora<sup>4142</sup>. *Vitae* były żywymi tekstami: ich zawartość płynnie przemieszczała się z jednego utworu do drugiego, w chwili gdy odbiorcy stawali się autorami. Możemy przyjąć, że podążając za przykładem Izydora – czytelnika wspomnianych żywotów oraz twórcy *De ortu* – jego czytelnicy istotnie mogli uzupełniać traktat wiadomościami, których tam zabrakło<sup>43</sup>. Wydaje się jednak, że obecność w traktacie skomponowanych w podobny sposób relacji wcale nie musi dowodzić ich nieautentyczności. Czyż nie świadczą one po raz kolejny o niedopracowaniu pisma, na które zwracają uwagę uczeni<sup>44</sup>? Tym bardziej, że w podobny sposób opracowane zostały także niektóre rozdziały, które przekazują wszystkie manuskrypty, na przykład ten poświęcony Ozeaszowi:

Osee, *de tribu Isachar*, ortus *in Belemoth*; hic praenuntians dedit signum: Veniet Dominus in terra, si quercus quae est in Silo ex semetipsa in duodecim divisa fuerit partes, totidemque quercus effecerit. Hic in terra sua sepultus placida quiete dormivit (*De ortu*, 41).

Osee. Iste fuit ex Meleboth, quae erat tribus Isacar, et sepultus est in pace in terra sua. Et dedit prodigium dicens: "Veniet in terra dominus sicut quercus quae est in Silom ex semetipsa in duodecim fuerit partita, et facte fuerint ex ea totidem quercus" (*Libellus sancti Epiphanii episcopi priorum prophetarum*, 5).

Oseae, *de tribu Isachar*, *in Belemoth* natus est, ibique placida morte dormivit (*De ortu et obitu prophetarum et apostolorum*, 5).

41 C. Chaparro Gómez, *Introducción*, s. 19–25.

42 Hiszpański uczyony zwraca ponadto uwagę, że o Micheaszu, Nahumie i Zachariaszu Izydor nie pisze również w *Pewnych alegoriach Pisma świętego (Allegoriae quaedam Sacrae Scripturae)*, zaś wzmianka o Zachariaszu pojawia się w rozdziale poświęconym Aggeuszowi (*Allegoriae*, 51) i przypomina interpolację; C. Chaparro Gómez, *Introducción*, s. 19–25. Jednakże należy zauważyć, że w *Etymologiach* (VI 2 27) Izydor wymienia ich wśród proroków mniejszych, zaś w *Kronice (Chronicon)* nie wspomina, poza Nahumem i Habakakiem, także Ezechiela oraz Malachiasza.

43 Podobnie jak to uczynił anonimowy autor przypisywanego Izydorowi pisma *Liber de ortu et obitu patriarcharum*, o którym pisze J. Carracedo Fraga, *Notas sobre apócrifos en la Europa altomedieval. El tratado pseudoisidoriano „De ortu et obitu patriarcharum”, „Euphrosyne”, 21 (1993) s. 141–158.*

44 C. Chaparro Gómez, *Introducción*, s. 2.

Skomponowane na podstawie jednego żywotu są także relacje o Aggeuszu i Ezechielu:

1. Aggeus, natus in Babylonia, iuenculus Hierusalem venit, aedificationem templi ex parte aspexit; hic iuxta sacerdotum monumenta gloriose sepultus quiescit (*De ortu*, 50).

Aggeus ex Babilonia in Iherusalem iuenculus venit et clare prophetauit de regresu populi et aedificationem templi vidit ex parte, et defunctus est atque sepultus gloriose, iuxta sacerdotum monumenta (*Libellus sancti Epiphanii episcopi priorum prophetarum*, 14).

2. Ezechiel, sacerdos, filius Buzi, genitus in terra Sarira; in typo Christi filius hominis nuncupatus; hic captivus cum Ioachim in Babylonia ductus, ad concaptivos prophetavit corripuens eorum offensiones et zelo Dei motus cuncta eorum crimina et turpitudines arguens; quem dux populi Israhel interfecit, pro eo quod severitate vel auctoritate pontificali corripereetur ab eo ob impietate sacrilegii. Sepultus autem est a populo in agro Maur in sepulchro Sem et Arfaxat (*De ortu*, 39).

Ezechiel in terra Sarara ortus est. Captivus in terram ductus est Caldeorum ibique eum praesul populi Israhel, quoniam ab eodem propheta arguebatur ne idolis deserviret, occidi praecepit. Hunc ergo sepelivit populus in agro Maur in sepulchro Sem et Arfaxat (*De ortu et obitu prophetarum et apostolorum*, 3).

Zdaniem Chaparro Gómeza ślady działalności interpolatora znajdujemy również w niektórych relacjach o apostołach, jednakże w świetle nowszych badań to przypuszczenie staje się coraz mniej prawdopodobne, zwłaszcza że tradycja rękopiśmienna poświadcza wyłącznie uzupełnioną wersję traktatu<sup>45</sup>. Tak więc wzmiankę o misji apostoła Jakuba w Hiszpanii, która nie pojawia się w greckich oryginałach pism źródłowych Sewilczyka ani nie powtarza się – mimo swego wyjątkowo doniosłego znaczenia – w żadnym innym jego piśmie, zawiera łaciński przekład *De ortu et obitu prophetarum et apostolorum* (27), wydany przez Dolbeau w 1986 r., czyli już po ukazaniu się krytycznego wydania Chaparro Gómeza<sup>46</sup>. Zresztą, utożsamiając Jakuba Zebedeusza z Jakubem

45 Tamże, s. 25–35, 88–93.

46 Wydanie ukazało się w „Revue d’Histoire des Textes”, 16 (1986) s. 131–136.

Młodszy, autorem listu, Izydor – tutaj i w innych swoich pracach<sup>47</sup> – powiela błąd popełniany w wielu pismach ukazujących apostołów i uczniów Pana, które mogły znajdować się w jego bibliotece<sup>48</sup>:

**Iacobus, filius Zebedei, frater Iohannis, quartus in ordine; duodecim tribubus, quae sunt in dispersione gentium, scripsit atque Spaniae et occidentalium locorum evangelium praedicavit et in occasu mundi lucem praedicationis infudit. Hic ab Herode tetrarcha gladio caesus occubuit; sepultus in archa Marmarica (De ortu, 70).**

**Iacobus qui interpretatur iustus, filius Zebedei, frater Iohannis. Hic Spaniam atque occidentalia loca praedicavit XIII tribubus quae in dispersione sunt et sub Erode tetrarcha gladio cesus occubuit VIII kal. aug. sepultusque est in archa marmorica (De ortu et obitu prophetarum et apostolorum, 27).**

Odpowiedź na pytanie o autentyczność poszczególnych relacji uzależniona jest od ustalenia źródeł Sewilczyka, które niezmiennie pozostaje – jak ujął to Manuel Cecilio Díaz y Díaz – „zadaniem niełatwym, niewdzięcznym, nieomal niewykonalnym”<sup>49</sup>. Pisma, z których korzystał, w znacznej mierze zaginęły, mogły też być mu znane w innej, niż znamy je my, postaci. Niejednokrotnie łączyły dane pochodzące z licznych źródeł, w związku z czym mamy do czynienia nawet nie z jednym, trudnym do ustalenia źródłem, ale z tak zwanym przenikaniem się źródeł (*tradition diffuse*), które polega na wykorzystaniu wiadomości ogólnie znanych, znajdujących się w różnych dziełach licznych pisarzy, a nawet przynależących do różnych tradycji, pisemnych i ustnych oraz niepotrzebujących uzasadnienia poprzez odwołanie się do jakichkolwiek autorytetów<sup>50</sup>. Nie ulega wszakże wątpliwości, że tworząc analizowany traktat, Sewilczyk wpisuje się w tradycję piśmiennictwa poświęconego losom biblijnych

47 Isidorus Hispalensis, *Etymologiae*, VI 2, 47: „Iacobus et Iohannes et Iudas suas scripserunt Epistolas”.

48 M. Starowieyski, *Legenda*, s. 48–49; P. C. Bosak, *Encyklopedia*, s. 703.

49 M. C. Díaz y Díaz, *Introducción*, w: M. C. Díaz y Díaz, *Los capítulos sobre los metales de las „Etimologías” de Isidoro de Sevilla*, León 1970, s. 30.

50 J. Fontaine, *Problèmes de méthode dans l'étude des sources isidorienne*, w: *Isidoriana*, red. M. C. Díaz y Díaz, León 1961, s. 115–131; M. C. Díaz y Díaz, *Introducción general*, s. 183.

bohaterów oraz wyznacza kierunki jej rozwoju. Ukazuje bowiem protagonistów należących do wszystkich kategorii biblijnych bohaterów (patriarchów, proroków, przywódców ludu [Ezdrasz, Zorobabel i Nehemiasz, Estera, Judyta], apostołów, uczniów), a także postacie z nimi związane (Zachariasz i Elżbieta, Maria), dążąc do tego, by nie tylko przekazać wiadomości o nich, lecz również zachęcić czytelnika do utożsamiania się z nimi oraz do ich naśladowania.

Czytelnik pism hagiograficznych, stając się pisarzem, wzorował się na nich, przejmując wypracowane przez ich autorów rozwiązania. Chcąc zreferować dzieje biblijne, tworzył zatem żywoty ich bohaterów. Dzięki odwołaniu się do tradycji hagiograficznej Izydor zachęca audytorium czytelnicze do podjęcia lektury, sygnalizując, że proponuje pismo przynależące do dobrze znanego, cieszącego się jego uznaniem gatunku. Ponadto zręcznie projektuje sposób odbioru traktatu, gdyż nawet nie mówiąc *expressis verbis*, że odbiorca powinien rozważać losy prezentowanych bohaterów, podziwiać ich i naśladować, najwyraźniej sugeruje konieczność takiej postawy poprzez umieszczenie utworu w kontekście tradycji hagiograficznej. Przyczynia się też do jej ubogacenia, gdyż opracowując zbiór mających laudacyjną wymowę biografii świętych, występujących na kartach Pisma od prarodzica Adama do Tytusa, tworzy opowiedzianą w żywotach historię biblijną, referując dzieje zbawienia od ich początku w ogrodzie Edeńskim do czasów Kościoła, który głosi Ewangelię<sup>51</sup>, wypełniając świat Słowem Bożym, niczym wodami rajskich rzek<sup>52</sup> oraz oczekuje na zapowiedziany przez Jana w *Apokalipsie* powrót Pana<sup>53</sup>.

**Streszczenie:** Pisma hagiograficzne pełniły w średniowieczu rolę literatury popularnej. Wpływały na sferę poznawczą, pobudzały fantazję i poczucie piękna, umacniały duchowo. Uczyły też swego czytelnika patrzeć na świat i opowiadać o świecie. Stając się pisarzem, wzorował się na nich, przejmując wypracowane przez ich autorów rozwiązania. Autor analizowanego traktatu, chcąc zreferować dzieje biblijne, tworzy zatem mające wyraźną wymowę laudacyjną żywoty wybitnych bohaterów Pisma. Wzorzec formalny oraz źródło wiadomości o protagonistach Izydora stanowią również znajdujące się na pograniczu biografii, hagiografii oraz piśmiennictwa egzegetycznego *vitae* biblijnych postaci, komponowane według trzech modeli: 1) żywoty proroków, 2) żywoty

51 Isidorus Hispalensis, *De ortu*, 80,1.

52 Tamże, 71,1.

53 Tamże, 71,2.

apostołów i uczniów, 3) żywoty proroków, apostołów i uczniów. Sewilczyk przyczynia się do rozwoju tego gatunku, m.in. ukazując w swoim piśmie również patriarchów, przywódców ludu oraz osoby połączone z bohaterami więzami rodzinnymi (Zachariasz i Elżbieta, Maria). Analiza zależności zachodzących między tekstami źródłowymi a traktatem pozwala przyjrzeć się stosowanym przez Izydora technikom kompilatorskim, jak również pokusić się o sformułowanie przypuszczeń dotyczących autentyczności niektórych rozdziałów *De ortu* oraz jego gatunkowej przynależności.

**Słowa kluczowe:** Izydor z Sewilli, *De ortu et obitu patrum*, hagiografia, żywoty biblijnych bohaterów, król Dawid, Epifaniusz z Salaminy, techniki kompilatorskie.

## Bibliografia

### Źródła

- Ambrosius, *De officiis*, red. M. Testard, CCL 15, Turnhout 2000.
- Augustinus, *Confessiones*, PL 32, kol. 659–868.
- Benedykt z Nursji, *Reguła*, tekst łac. i pol., tłum. A. Świderkówna, Tyniec–Kraków 1994, s. 24–297.
- Braulio Caesaraugustanus, *Renotatio librorum domini Isidori*, red. J. C. Martín-Iglesias, CCL 113B, Turnhout 1998, s. 199–206.
- Cassiodorus, *Institutiones*, red. R. A. B. Mynors, Oxford 1937.
- De ortu et obitu prophetarum et apostolorum*, red. F. Dolbeau, „Revue d’Histoire des Textes”, 16 (1986) s. 131–136.
- Isidorus Hispalensis, *Allegoriae quaedam Sacrae Scripturae*, PL 83, kol. 97–130.
- Isidorus Hispalensis, *Chronica*, red. J. C. Martín-Iglesias, CCL 112, Turnhout 2003.
- [Isidorus Hispalensis] Isidoro de Sevilla, *De ortu et obitu Patrum. Vida y muerte de los santos*, wstęp, red., przeł. C. Chaparro Gómez, Paris 1985.
- [Isidorus Hispalensis, *Etymologiae*] San Isidoro de Sevilla, *Etimologías*, tekst łac. i hiszp., przeł. i oprac. J. Oroz Reta, M. A. Marcos Casquero, t. 1–2, Madrid 1982.
- Isidorus Hispalensis, *Sententiae*, red. P. Cazier, CCL 111, Turnhout 1998.
- Prophetarum vitae fabulosae, indices apostolorum discipulorumque Domini Dorotheo, Epiphanio, Hippolyto aliisque vindicata*, wyd. T. Schermann, Lipsiae 1907, s. 171–183.
- Synodus Toletana IV*, red. J. Vives, Barcelona–Madrid 1963, s. 186–225.

### Opracowania

- André J., *Introduction*, w: Isidore de Séville, *Étymologies*. Livre XVII: *De l’agriculture*, oprac., przeł. J. André, Paris 1981, s. 3–19.

- Beauchamp P., *Prorok*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, tłum. i oprac. K. Romaniuk, Poznań 1994, s. 783–795.
- Bosak P. C., *Encyklopedia wszystkich postaci biblijnych*, t. I–II, Kraków 2020.
- Brown P., *Kult świętych. Narodziny i rola w chrześcijaństwie łacińskim*, tłum. J. Partyka, Kraków 2007.
- Carracedo Fraga J., *Los apócrifos en la biblioteca de Isidoro de Sevilla. El testimonio del tratado „De ortu et obitu patrum”*, „Euphrosyne”, 22 (1994) s. 147–169.
- Carracedo Fraga J., *Notas sobre apócrifos en la Europa altomedieval. El tratado pseudo-isidoriano „De ortu et obitu patriarcharum”*, „Euphrosyne”, 21 (1993) s. 141–158.
- Castro D., *Modelos bíblicos para reyes visigodos: un estudio a partir de las „Sentencias” de Isidoro de Sevilla*, „Espacio, tiempo y forma”, 28 (2015) s. 255–273.
- Chaparro Gómez C., *Introducción*, w: *De ortu et obitu Patrum. Vida y muerte de los santos*, wstęp, red., przeł. C. Chaparro Gómez, Paris 1985, s. 1–101.
- Cutler Torrey C., *The Lives of the Prophets*, Pennsylvania 1946.
- Díaz y Díaz M. C., *Introducción*, w: M. C. Díaz y Díaz, *Los capítulos sobre los metales de las „Etimologías” de Isidoro de Sevilla*, León 1970, s. 11–34.
- Díaz y Díaz M. C., *Introducción general a San Isidoro de Sevilla*, w: *San Isidoro de Sevilla, Etimologías*, tekst łac. i hiszp., przeł. i oprac. J. Oroz Reta, M.-A. Marcos Casquero, t. 1–2, Madrid 1982, t. 1, s. 1–157.
- Dolbeau F., *Avant-propos*, w: F. Dolbeau, *Prophètes, apôtres et disciples dans les traditions chrétiennes d’Occident. Vies brèves et listes en latin*, Bruxelles 2012, s. v–xvi.
- Dolbeau F., *Deux opuscules latins, relatifs aux personnages de la Bible et antérieurs à Isidore de Séville*, w: F. Dolbeau, *Prophètes, apôtres et disciples dans les traditions chrétiennes d’Occident. Vies brèves et listes en latin*, Bruxelles 2012, s. 3–59.
- Farmhouse Alberto P., Chiesa P., Goulet M., *Foreword*, w: *Understanding Hagiography. Studies in the Textual Transmission of Early Medieval Saints’ Lives*, red. P. Farmhouse Alberto i in., Firenze 2020, s. vii–viii.
- Fontaine J., *Isidore de Séville et la culture classique dans l’Espagne wisigothique*, t. 1–3, Paris 1959–1983.
- Fontaine J., *Problèmes de méthode dans l’étude des sources isidorienne*, w: *Isidoriana*, red. M. C. Díaz y Díaz, León 1961, s. 115–131.
- Gautier Dalché P., *Isidorus Hispalensis, De gentium vocabulis (Etym. IX, 2) quelques sources non repérées*, „Revue d’Etudes Augustiniennes et Patristiques”, 31 (1985) nr 3–4, s. 278–285.
- Guriewicz A., *Kategorie kultury średniowiecznej*, przeł. J. Dancygier, Warszawa 1976.
- Iranzo Abellán S., *Himnario visigótico-mozárabe*, w: *La Hispania visigótica e mozárabe. Dos épocas en la literatura*, red. C. Codoñer, Salamanca 2010, s. 377–385.
- Jacobs A. S., *Epiphanius of Cyprus. A Cultural Biography of Late Antiquity*, Oakland 2016.
- Kamczyk W., *Juda i Tamar (Rdz 36, 6–26) w alegorycznej egzegezie Zenona z Werony*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 51 (2018) nr 1, s. 42–63.

- Krynicka T., *Izydora z Sewilli „O narodzinach i śmierci świętych ojców”: kompendium biblijnej wiedzy oraz wademekum postępowania chrześcijanina*, „Biografistyka Pedagogiczna”, 5 (2020) nr 1, s. 95–107, DOI: 10.36578/BP.2020.05.14.
- Krynicka T., *Izydora z Sewilli „O narodzinach i śmierci świętych ojców”: kompozycja traktatu*, „Vox Patrum”, 73 (2020) s. 95–122, DOI: 10.31743/vp.4670.
- Krynicka T., *Wprowadzenie*, w: *Izydor z Sewilli, Sentencje*, przeł. i oprac. T. Krynicka, Kraków 2012, s. 5–30.
- Le Goff J., *Kultura średniowiecznej Europy*, przeł. H. Szymańska-Grossowa, Warszawa 1970.
- Markiewicz H., *Odmiany intertekstualności*, w: H. Markiewicz, *Literaturoznawstwo i jego sąsiedztwo*, Warszawa 1989, s. 215–238.
- Martín-Iglesias J. C., *La biblioteca cristiana de los padres hispanovisigodos (siglos VI–VII)*, „Veleia” 30 (2013) s. 259–288.
- Paniagua D., *Concilios hispánicos de época visigótica y mozárabe*, w: *La Hispania visigótica e mozárabe. Dos épocas en la literatura*, red. C. Codoñer, Salamanca 2010, s. 297–333.
- Paniagua D., *Hagiografía*, w: *La Hispania visigótica e mozárabe. Dos épocas en la literatura*, red. C. Codoñer, Salamanca 2010, s. 335–370.
- Rousseau P., *Ascetics, Authority, and the Church in the Age of Jerome and Cassian*, Indiana 2010.
- Starowieyski M., *Legenda św. Jakuba Większego Apostoła*, „Warszawskie Studia Teologiczne”, 8 (1995) s. 39–96.
- Strzelczyk J., *Goci – rzeczywistość i legenda*, Warszawa 1984.
- Velásquez Soriano I., *La literatura hagiográfica. Presupuestos básicos y aproximación a sus manifestaciones en la Hispania visigoda*, León 2007.
- Vaccari A., *Una fonte del „de ortu et obitu Patrum” di san Isidoro*, w: *Miscellanea Isidoriana. Homenaje a S. Isidoro de Sevilla en el XIII centenario de su muerte*, Sevilla 1936, s. 165–175.